

Տարեկան 10 րուրի, վեց ամիսը 6 րուրի, երեք ամիսը 3 ր. 50 կ. ամիսը 1 ր., հատուկ 5 կ. Բաժանորդ գրուած են Թիֆլիսում միմիայն խմբագրատանը:

Խմբագրութեան հասցեն՝ Тифлясь, Редакция «Норъ-Даръ» կամ Tiflis Rédaction «Nor-Dar».

Խմբագրութիւնը բաց է ամէն օր (բացի տօն օրերէն) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Յայտարարութիւններն ընդունուած են ամէն լիզուկերով: Յայտարարութիւնները բաժին 2 կ., բնկածները համար կրկնապատկի:

ՆՈՐ-ԴԱՐ

(ՏԵՄԵՆԵՐՈՐԴԻ ՏԱՐԻ)

Քաղաքական գրականական ամենօրեայ թերթը 1896-ին հրատարակուած է Թիֆլիսում նոյն գրքով և ծրագրով ամէն օր, բացի կիրակի և տօնօրէին հետևող օրերէն: Տարեկան ընթացքում «Նոր-Դար»-ը լոյս կրածն է առնուազն 220—225 համար: «Նոր-Դար»-ը ստանում է սեպտեմբերի 1-ի հետագրերի և ունի նշանաւոր կեդրոններում յատուկ լիզութիւններ:

«Նոր-Դար»-ի տարեկան վրին է 10 րուրի, վեց ամսուանը՝ 6 րուրի: Թիֆլիսի գուրս ամիսը 1 ր. 50 կ., հատուկ գուրսը 7 կ., Թիֆլիսում 5 կ.: Եւրոպայի և այլ հեռուոր երկրների բաժանորդները վճարում են տարեկան 40 ֆրանկ:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ բաժանորդները վճարում են տարեկան 8 դոլար: «Նոր-Դար»-ին բաժանորդ են գրում իւրաքանչիւր ամիս 1-ից միայն:

Թիֆլիսում բաժանորդ են գրում Ֆ. Գ. Մ. «ՆՈՐ-ԴԱՐ»-ի խմբագրատանը: Խմբագրատանը գտնուած է Պուշկինայա փողոցում, Սկուերի դիմաց:

Օտար քաղաքներից բաժանորդ գրուողները գրում են խմբագրութեան աշխատակցին՝ Тифлись, въ Редакцію ежедневной газеты «НОРЪ-ДАРЪ», կամ Caucase, rédaction du journal «Nor-Dar».

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Առաջնորդող.—Հայերի դէմ ուղղուած մի վրացի յօդուածի առթիւ: Քրոնիկոն.—Թուրքացի զորքի և Վեհ. Վաթիկոսի հետագրեր: Վեհ. Վաթիկոսի անուանակոչութիւնը: Ջեկուցումներ Հայաստանից: Վաթիկոսի հայ խնդիրը: Հիւրեր թագաւորութեան հանդէսին: Ս. Եմիլաճիւնից: Քաղ. Վարչութեան և ինժեներների խառն ժողով: Բողոքանքի ուղեւորութիւնը: Սկ ծովի շրջանի ուսուցիչականութեան խնդիրը: Վառանգ բարձրագոյն կարգի: Զիւրաբ բեկաթուղին: Բժիշկների համագումար ժողով: Մի արեւմտահայ ընդհարում: Վոմանի Գիւնարովի կտակը: Ոստիկանութիւնների միացումը: Պարսից շահի ձեռնարկութիւնը: Առաջարկային բարձրագոյն ինստիտուտ: Լուսաւորչութեան ուսումը: Բուխարայի էմիրը: Ռուստով քաղաքի 100-ամեակը: Երկաթուղիների վաճառուած տոմսակների քանակը: Երմակիլից: Զամբուրա գիւղից: Առաջին վիշտը: Հայոց թաղերը:

Թ Ղ Մ Կ Գ Ո Ւ Թ Ի Լ Ն Ն Ե Ր.—Ալեքսանդրապոլ: Բ ա զ ա ք ա կ ա ն.—Վերջին տեղեկութիւններ Թիֆլիսի զորքերի մասին: Գերմանիա: Տրանսիլաւա: Հ ե ո ա գ ը ն ե Ր: «Նոր-Դար»-ի պատասխանները: Բ ա ն ա ս ի Ր ա կ ա ն.—Մալաք տառի փոխինքն կամ աղա սուր Սարգիս: Գրակի սով: Տ ե ղ Ի կ ա տ ու լ: Յ ա յ տ ա ր ա ր Ո Ւ Թ Ի Լ Ն Ն Ե Ր:

Թիֆլիս, 19 յունուարի, 1896 թ. ՀԱՅԵՐԻ ԴԵՄՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒ ՎՐԱՆՈՒ ՅՈՒՈՒՆԵՐԻ ԱՌԹԻՒՅՈՒՆ

«Նոր-Դար»-ի նախընթաց երկու համարում հրատարակեցինք «Հայերը և ուղղափառութեան շահերը Վոմանի խմբագրով հայերի դէմ գրուած մի նկնդամիտ յօդուած, որի

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՐԱՆԱՅ ՏԱՅԻ ՓԱՂԻՆՁԸ կամ ԸՂԻ ՍՈՐԻ ՍԱՐԳԻՍԸ (Վերջ. տես «Նոր-Դար» № 11) IV.

Վարդան պապը մինչդեռ աւարտում էր իւր խօսքերը, Մալաք տառը առաջ ու մաղը դրած փողինձ էր մաղում դարձել: Նա մանրը գտնում էր խոշորից, որ առաւօտը խաշիլ կիկի և տեսնի թէ արդեօք սուրը Սարգիսին այդ գիշեր փողինձի մէջ ձին քշելու է, թէ ոչ: Նա այդ մասին նախ քան մաղելը՝ յայտնեց անհետը և, նախապաշարելով նրանց, երազի նիւթ տուց ամենին:

—Չեղ մատաղ, ամենըդ էլ աղօթք արէք, որ էս գիշեր ձեր պահապան սուրը Սարգիսին իր բոց ձին նստած, թուր ու թուանը կապած մեր տունն ա մտնելու, որ տեսնայ փողինձ ունի՞նք, թէ ոչ:

Մալաքի նախապաշարմունքին չէր հաստատում միայն նրա թուր Գրիգորը, որն ունի էր Քաղաքապետի հայոց սուրը Վարդանեանի զարդոցում: Գրիգորը մեղմուած էր բան տակ, բայց տառի տհօյ չէր համարձակուած:

Վարդան պապին խնդրող երկխոսները շուտով յայտնեց խորհով, եւ քաշուեցին, անկողինները մտան, քնեցին, իսկ նշանի հասած աղեքն ու աղջիկները արթնուն մնացին և մեծ օջախում առկայքուող կրակի առջ մի ափսէի մէջ սկսեցին խորհել: Նրանք տատերի ու պապերի լաւանքին ու սովորութեան համաձայն աղի ըլիթներ էին պատրաստում, որ սուրը Սարգիսի գործութեանը երազում իրենց բաղդը տեսնեն:

—Պահուր հարա ջան, աղ շատ գցի, շատ. աղը որ շատ լի, էքաղ էլ շատ կըտեսնանք,—կէփշալով և կրկնալով աղափներն ասում էին խորհ հունցող Մալաքի հարկին:

Մալաքի հարան էլ խորհի կէսը համարեա թէ աղ արաւ, կէսն ալիւր: Բլիթները պատրաստեցին, վրան խաշ քաշեցին, կրակի մոմաւոր ետ-ետ արին, մէջը թխեցին, ապա հանեցին, մոխիրը թափ տուին, և մեծ արտաքովով կերան ու քնեցին այն ժամանակ, երբ սուրը Սարգիս այցելութեան համար մազած ալիւրի երկու կողմը վառուած երկու զոյղ ու մի հատ մոմներ մարելու վրայ էին և կիսով չափ հաջիլ թէ լուսաւորում էին պուճարին և ծաղրը, ուր Մալաք տառը վաղուց աղօթել և խաղաղութեամբ բնիկ էր Վարդան պապի ծոցում:

հեղինակը ծագելով պատմութիւնը, անցեալին և ներկան, ամենամիտ կերպով յարձակուած է հայերի դէմ և իւր հիւանդոտ երեակայութեան զառանցանքները գոտ իրողութեան տեղ վաճառում: Ուղղափառութիւնը իրեն վաճառ քնտրելով, վրացի հրապարակախօսը չէ ամաչում նենգամտութեամբ մայրաքաղաքի ուսուցիչութեամբ միամիտ ուսններին իսկ պրոպագանդա հայերի դէմ, պատճառ բերելով, որ «նորեղով վանդաները», այսինքն հայերը, յախշտակուած և աւերում են ուղղափառ եկեղեցիները...

Ընթերցողը արդէն ծանօթացել է յիշեալ յօդուածի բովանդակութեան հետ, այնպէս որ այստեղ այդ յօդուածից կտորներ մէջ բերելու կարիք չկայ:

Ուղղափառութեան արժանի է, որ վրացի հրապարակախօսը հայերի դէմ յարձակուելով, պնդում է, թէ «իշխանութիւնը գտնուած է հայերի ձեռքում... և այդ դրածապուրում է միայն հայոց շահերի օգտին»:

Այս խօսքերով վրացի հրապարակախօսն իրեն մոտենում է: Յիշեալ յօդուածի մէջ մոլթ և երկդիմի կէտեր շատ կան, այնպէս որ ընթերցողը վերջ քի վերջոյ կարող է մտածել, թէ այդ յօդուածը չի կարող հայերի դէմ ուղղուած լինիլ և թէ ամբողջ յօդուածը մի աննիւթի մոլորութեան արգիւն է:

Եւ ահա թէ ինչու: Ամեն մի խեղքը գլխին և քարեխիլձ վրացի գիտէ, որ հայ հղատակը օրէնքի առաջ վրացի հղատակից առաւելութիւն չունի. հայ

թէ վրացի օրէնքի առաջ հղատակին: Բացի այդ, երկրի օրէնքներին ծանօթն գիտէ, որ հայը յիտին գիտում կառուցանելով մի փոքրիկ եկեղեցու համար իսկ օրէնքի շատ ճանապարհներ ունի ընթանալու, մինչև որ ստանայ օրինական լիցիտութիւնը: Ուրեմն այդ ինչպէս է լինում, որ հայը կարողանում է մինչև անգամ ուղղափառ եկեղեցիներ յախշտակել ու աւերել, իսկ իշխանութիւնը լուռ է մնում և դեռ հայերին է պաշտպանում:

Սա մի անմիտ բան է. բայց վրացի քահանան և մայրաքաղաքի լիւրթիւնը նրա պաշտպան վրացի-հրապարակախօսը այդ պնդում են և յայտնում, որ դա ֆանտազիա չէ, այլ իրականութիւն է:

Պարզ է, թէ այդտեղ մի մոլթ կէտ կայ, որ ընթերցողին տալու է անհաւանքի մէջ պէտք է ձգել, մանաւանդ որ հայերին վրացի հղատակախօսը «նորեղով վանդաներ» է անուանում, այնինչ Վոմանի կառուած, Վրաստանում, Նուխու և այլ գաւառներում բնակուող հայերն անգամ ի՞նչ ընդունեն, որ «վանդաներ» են, — Դեռ չէին:

Հայերը հարկաւոր տարիներից ի վեր այդ երկրներում ապրում են և իրենք են վրացիներին բարերարել: Թողնելով այդ յօդուածի մէջ անհասկանալի կէտերը, ուղղափառութեան արժանի է այն հանգամանքը, որ այդ վրացին հայերի երեակայեալ յախշտակութեանը դէմ կռուելով, վրացիներին ինչ բանի և ինչ երկրի առես տիրայնում է: Վրացի հղատակախօսի գրածից երևում է,

որ Նուխու գաւառում գտնուող վանքերն, մինչև անգամ Էրզրումի հնուածիւններն ու եկեղեցիներն էլ վրացիներին են պատկանում: Որ Թիֆլիսի հայոց եկեղեցիները, նրա մօտիկ Թիլիթի վանքը, Սանահինի և այլ վանքերն ու եկեղեցիները վրացոց սեպականութիւններն են— գրա մասին էլ տարակուսանք չպիտի լինի:

Վրացու աշխարհապալական ձեռքումը հրապարքաւորում է: Յայտնի է, որ Վոմանում վրացի կաթողիկէ չկայ և չի կարող լինիլ. բայց գտնուեցան վրացի հրապարակախօսներ, որոնք Վրացիայում և այլ տեղերում գտնուող հայ կաթողիկէներին վրացի դարձրին, իսկ Վրաստանի հայերին՝ կրօնով հայալուսան (լուսաւորչական) և աղգուծիւմը վրացի հրատարակեցին:

Վրացի հրապարակախօսը, եթէ ճշմարիտ ցուում է վրաց վանքերի և եկեղեցիների անշարժեան ու խեղճութեան վրայ, թող գրա պատճառն իրենց վրացիների մէջ օրոնէ, հայերը ոչ մտածել են աւերելու վրաց եկեղեցիներն և ոչ էլ կարող են այդ անիլ:

Փոխանակ իրենց կորէր չղատկանած եկեղեցիներին և վանքերին վրայ իրաւունք բանեցնելու, վրացիները աւելի բարի ու զովիլ գործ կատարած կըլինին, եթէ անվիճելի կերպով իրենց սեպական եկեղեցիներն և վանքերը բարեկարգ վիճակի մէջ գնեն, օրինակ, հինց Մցխեթի նշանաւոր եկեղեցին և կուսանոցը:

Ինչպէս անցեալ անգամ, այս անգամ էլ կրկնելով պիտի ասենք,

V.

Գիշերուայ մի ժամանակը մոմերը մարել էին, Տունը խիտ մութ էր, միայն ծխանցքի նեղ ծակից լուսինը իւր շողքը չաղտել, ներս էր ձգել և տան արեւմտեան պատի վրայ կարի ձեռով մի քառանկիւնի կաղմկ, որը ծանր ու զոդիլ-զոդ բարձրանում էր դէպի օճաղը:

Այդ ժամանակ աղի ըլիթ ուտողները խառնիխառն երազների մէջ սաստիկ տանջուած, պապական էին ծարաւից և ճրքալով, ու դիւր տալով կողքներն ու գլխները բորելով ջուր էին խնդրում իրենց Բաւալ: Այդ դրութիւնը բաւական ժամանակ տեւեց. բայց յանկարծ ծաղրի կողմը, ուր տան խնջիլուն էր կիսած, պատի գլխից թափուող հողից իրեղէնների չխիոց ու ծրնգոց լրտուեց:

Մալաք տառը խոր քնից վեր թըռչելով աչքերը յառեց գէպի պուճարը, ուր փախինձն էր մաղած. և, այնտեղ տեսնելով երազահատ սուրը Սարգիսին, զոդաց պառաւ, երեսը խաշալիքից և, երկիւղով պաշարուած, Վարդան պապի կողքին ձեռով կամաց բղախ տուց և ապանջին ասաց.

—Մ'հայ, մ'հայ, վե կայ. վե կայ, իրիւնիլ խաշ քաշի...

—Ինչ ա, ինչ ա,—արթնանալով ա-

մաժ թագաւոր Աստուծ...

Պապի ու տառի քեփշոցից պատանիներն և հարսները նոյնպէս վաղուց արթնացել էին և մնացել պաշարուած: Նրանք աչքները մթութեանը յառած, լուռ էին նրանց մրմունջները: Նրանք էլ էին ուղում ձիաւորին տեսնել: Ամենքն էլ սպասում էին որ սուրը Սարգիսը փողինձի մէջ ջիլիւր խաղայ:

Աջապաղն առաջի ծուղակուղին կանչեց: Տառն ու աւագ հարմարեցին մինը վաղ վեր կացան, հազանչորները, երկիւղածութեամբ մօտեցան փողինձի տաշտին, մոմերը նորոգեցին և խոշոր փողինձը պղինձն ածեցին, կրակին գրին ու հերթով մեծ չերեփն առած անդապար խառնեցին: Իսկ աղի ըլիթ ուտողներն անկողնի մէջ սկսեցին իրենց տեսած երազները պատմել:

—Տառի ջան,—ասաց մինը,—գիշերս էրազըմ մի շատ բացըր ծառի նիւրիւղ, ջիլս բացցացել է ծէրը հասել. ընտրան որ գլիւր մօտիկ տուի, քիչ էր մնում թէ սիրտս ճաքէր, սարմի էս ա գլիւր եմ ընկնելու փառաքաւառ դառնում. ամա մեկ էս տեսայ, որ մի բոց ձիաւոր մարդ եկաւ ինձ խրախուր կալաւ ու կամայ մի կանանչ բաղի մէջ վեր գրեց, որ նոր սիրտս տեղի եկաւ. բրբախ խաշ հանեցի ու վե կացայ, տեսայ էքաղմ եմ: Ինչ քիչ գլիւր պիւրըր սուրը Սար-

Փախման մի մարմնացած հրեշտակ
բայց զհանձն, ամենայն ինչ ար-
ամարհող եւ իւր ոտքերի առաջ եւ խո-
տարեցնող հրեշտակ: Իբ նազելի գլուխը
լուրման կրծքին խոնարհած, կուխար-
ական աչքերը ուղղում էր նրա երե-
ւոյ մեծաւ հետեւս:

[illegible]

պատճառով: Եկեղեցու շուրջ մի քանի
բաժանմաներից և ոչ միայն չէր կամեցել
զայլ ժամանակներին կատարելու,
չնայելով, որ նրանց ամենին ժամա-
կույրը սպասում է և քահանայ չկայ:
21-ը եկել հերթակալ քահանայն, չէր
եկել և գործակալը, որ հենց եկեղե-
ցուն էր քննարկում, չէր եկել վերջա-
պես և չորրորդ քահանայն: Դրանցից ոչ
մէկը չէր եկել, որովհետև հաշիւ չկար,
ոչ քննիչ կար, ոչ ժամաց և ոչ գան-
ձանակ. պատ օր էր: Վեց քահանայ
ունեցող Սրմախի կեկեղեցում ժամա-
նակներին խափանուած էր քահանայ
չլինելու պատճառով, իսկ գրեթե բոլոր
երկու-երկու քահանայ անօրհնէր էին
ման գալիս: Երկու օր ուշադրութիւն
պիտի դարձնէ այս և սրա նման տխուր
իրադէպի խնդիրները:

2-ամ Գուրա գիւղից (Ախալքալաքի գա-
ւառ)։—Այս օրերս, մեր գիւղում, օրը
ցերեկով, պատահեցաւ հետեւեալ դէպքը:
Յովհաննէս Ղուկիկեան աղագանուով
մի գեղացի կողովը ուսին դնում է գիւ-
ղից կէս վերջաւ հեռաւորութեան վրայ
գտնուող յարգանքից յարգ ընելու, տա-
ւալին կերակրելու համար. այդ միջոցին
վրայ են հասնում Յար. և իւր որդիք
Արմենակ, Արթըր և Ներսէս Գորգոսեանցե-
րը. շարաշար կերպով ծեծում են Ղուկի-
կեանցին, վիրաւորում են նրան գաշտի
հարուածով, գլուխը մերսիոն տեղից
պատռելով և ձախ ծծի ներքեր ընկն-
ալով երեք վերջ: Ինչպէս պատմում
են գիւղացիք, այդ շարաշարութեան
բուն պատճառն եղել է այս տարուայ
աղէկի նշանելու մի դէպք: Այժմ Յով.
Ղուկիկեանը պառկած է անկողնում
և վերքերը վատագուր են: Իսկայն
որձանապատութիւն կազմեցին և ներ-
կայացրին Ախալքալաքի գաւառի հաշ-
տարար գաղապարին. սպասում ենք
արդար վճարին:

Մենք ստացանք Օ. Ի. Զմիդտ - «Առա-
ջին վիշտ», թարգմ. ռուսերէնից: Այս
գրքիցը նշանակուած է մանկական ըն-
թեքանութեան համար և նուիրուած
է մանուկներին: Թարգմանեալ է ռու-
սական պարզ ու ստոյն լեզուով: Տպուած
է Քիֆիսում, լաւ թղթի վրայ (64 էջ),
գինն է 10 կ.

ՀԱՅՈՑԹԱՏՐՈՆ

Հինգշաբթի, յունուարի 18-ին, հայ
գերատաճական ընկերութիւնը վրայ

— Աշխարհս կործանուած է...
— 25, իմ սրտիս թագուհի, չէ. այն
աշխարհը, որ քեզ ստեղծեց, նա չի
կործանուել, պատասխանում էր սուր-
թանը, նրա ոսկէ գոյն, մետաքսեայ մա-
գիւր շոյիով, բայց նրա սիրտը կտրա-
ւում էր:
— Ինձ ասացին, որ մի գերմիջ ում է
գցել ու ասել, որ ջրհեղեղ պիտի լինի:
— Ջրհեղեղ, բայց այն ինչ ջուր է,
որ պիտի համարձակուի քեզ պէս հրեշ-
տակին խեղդել...
— Իրաւ, նոյր միջ է մեզինից հարուստ
էր:
— Իրանով ինչ էս ուզում ասել, սրբ-
տիս թագուհի:
— Օֆ, սուրթան, դու էլ ամենին չես
նայում, թէ ինչ է կատարում...
Փաթմայի խօսքը ընթանումը մնաց-
եղիկները սոսկալի կերպով փայլատակեց,
արձակելով այնքան ստատիկ գոռոցը,
որ ամբողջ երկիրը ցնցուցեց, անկող-
նից հանգիստ շարժուեցան, և, բազմա-
թիւ տղակները ջախջախելով, մեծ
աղմուկով թափուցանեցին:
Փաթման ստատիկապէս սեղմուցաւ
սուրթանի կրծքին, իսկ սուրթանը կար-
ծես կայծակնաբար, ոչ մի շարժում
չզործեց. նա անթաթիւ նայում էր դէ-
պի գլուխ, որ կարծես ծովը շրջում

աղմուկներով: Երանի յաւորումով խա-
ղաց ձիւրերի «Աւաղակներ»-ը, Սափա-
գեան ամուսինների մասնակցութեամբ,
որոնք յատուկ այդ ներկայացման հա-
մար հրաւիրուել էին Բագուից:
Լաւ ծանօթ լինելով մեր այժմեան
գերատաճական ընկերի հետ,
որոնք փաթի շատէ ծանօթ և յաջող
կոմպանիաներ անդամ դժուարութեամբ
են քարշ առլու, միշտ երկեղով ենք
թաւրոն մտել խոշոր ստեղծագործու-
թիւնների ներկայացումներին, օրինակ
որպիսին ձիւրերի «Աւաղակներն» է
կամ ձիւրերի «Օտակներն», որը խաղաղու-
ն յաջողը անդամին:
Մեզ երկու պղղողը թերահաւատու-
թիւնն է, որով շատ անգամ նայում ենք
այն նկարիչ մանկանը, որն անհաստատ
մասնակցով գծագրում, ընդօրինակում
է մի գեղարուեստական դասերը: Բայց
«Աւաղակներ»-ի ներկայացմանը պ. Սափ-
ագեանի անունը մեզ մասամբ յաջո-
ղութեան հաւատ էր ներշնչում, որով-
հետեւ նա մեր թատերական փառաւոր
շրջանի բարեխիղճ և փորձուած դերա-
սաներից է և իւր ասպարէզն ու փոր-
ձերը ձիւրերի ու ձիւրերից չի սկսել:
«Աւաղակներ» կրում է ձիւրերի հան-
ձարի երկտասարդութեան կնիքը, և այդ
մասնաւոր աշխ. է ընկնում Կարլ-Մօրի
ընտելութեան մէջ: Կարլ-Մօրը, այդ
իդէալիստ աւաղակագետը ինքը երկտա-
սարդ և մանուկը ձիւրերն է, որը մարդ-
կանց մէջ ոչինչ մաքուր բան չգտնելով,
գեղեցիկ իդէալներով և բարի ցանկու-
թիւններով թերով ստաւում է «Վիտ-
ցած» մարդկանց» կեղծարարի ու խաբար-
յութիւնների վրայ, ուզում է յօշոտել
ձեռքն ընկած մարդ արարածին, բայց
կատարում է, երբ մարդը ու անմեղ
«մանկան կրակն են ձգում այլուտ»:
ձիւրերի հանձարը աւաղակների մէջ
ստեղծել է երկու սիւլ—մի հօր դաւա-
նեք, բայց բոլորովին հակառակ կերբի
մարմնացում, հակառակ բնաւորութիւն-
ներ: Մէկը ի բնէ չար է ծնուած, նրա
այլադակ պատկերի ու կազմուածքի
տակ տեսնում ենք նոյնքան էլ մի այ-
լանդակ խառնուածք, որը միանալով
փաթը, իշխանութիւն և հարստութիւն
ձեռք բերելու ցանկութեան հետ դարձ-
նում է նրան մի գորուստ շարագործ,
որը անյայտելի կամքի ոյժով խեղդում
է իւր մէջ ամեն բարի գեղացիները, ա-
մեն սրբութիւն ուրի տակ տանելով,
դիմում է իւր նպատակին (հօր միակ
ժառանգը դառնալու). նրա համար հօր,
եղբոր սէրը և դրանց նման գաղափար-
ները «դատարի նախապաշարմունքներ
են». ազնուութիւնը—անմիտ բռն, և

թափում էր աշխարհիս վրայ: Միքանի
վայրկեան այդ գրեթեամբ նայի-
լուց յետոյ, կարծես սթափուեց նա և
մի տեսակ երկիւղով նայեց Փաթմային:
Փաթման շնչում էր, բայց հիմ է չլինել
նրա կիսաբաց ճուկ կրծքի երկէջը, ան-
շուշտ սուրթանը նրան մեռած կերպը-
ծէր, այնքան դժգոյն էին նրա մի վայր-
կեան տուջ ինձոքի նման կարծիքի այ-
տերը, այնքան մարած էին նրա խոշոր,
սիրուն և կեանքով լի աչքերը: Ամեն
անգամ, երբ սուրթանը նայում էր այդ
բաց-մանիշակագոյն աչքերին, ասում
էր. «Քո աչքերն ինձ յիշեցնում են Ղու-
րանի նկարագրած երկինքն իւր ան-
հունութեամբ, ուր գտնուում է Մուհա-
մէդի դրախտը, ուր անմահական աղ-
բիւրները ըրկում են հազարաւոր ու-
կունքից, ուղղելով բերաւոր անմահա-
կան պտուղներն ու հազարերանգ ծա-
ղիկները, ուր չընտղ հիւր-իւրեքները
ձիւրագոյն և լուսաշող մարմնով դրօս-
նում են մարգարիտներով, զմրուկաւով,
հաղուրթ ու աղամանով շարակերտուած
շաւիղներով և ուր՝ Մարգարէի գահի
շուրջը ստաւում են սերովրէք ու քե-
րովրէքը, նուազելու և սիրելու ու հոյի
սարսուցնող բաւաթիւնը երգելով...»:
Ահա այդ աչքերն այժմ նայում էին
անփայլ ապակու նման:

վերջապէս նրա համար «իւրեք մի խըր-
սուելակ է ճանդուկներին միայն վախեց-
նելու»: Այս գործի շարագործը ձիւրերի
Փրանց Մօրն է՝ «Աւաղակներ» ամենու-
ղորդ ու կատարելալ տիպը, որը գոր-
ծով ցոյց է առլու, թէ արդարեւ այդ ամեն
բարոյական սկզբունքները նրա համար
միայն անմիտ բռնուր են. նա սպանում
է եղբոր անունը, սպանում ծերունի
հօրը, կենդանի գերեզման է ինչեցնում
Կարլի սիրով այլուտ Ամուլային. ցա-
մաք կուրծքը դէմ տուած նրան իւր
ստեղծութեան միայն ուղում է զոհել, և
այս ամենը անում է նա առանց ամե-
նափաթը խցի խալթ անդամ գլուխ:
Իւր կեանքի վերջին ժամերին մահուան,
արդար վրէժխնդրութեան առաջ կանդ-
նած. Փրանցը փորձում է իւր նիւթած
շարքերը արդօթքով աղաշխարել, սա-
կայն հաւատարիմ է մնում իւր բնաւո-
րութեանը և ուրիշներին «բարուրէ» է
տալիս ծիծաղելու իւր վրայ, որ նա
երազում անգամ մտածում է վերջին
դատաստանի հատուցման վրայ և ա-
ղօթքի ծունկ չզգած ըստէին էլ ձեռքը
դնելով կրծքին ասում է՝ «այստեղ դա-
տարի է, ոչինչ չի գղում»:
Փրանց-Մօրի հակապատկերն է դե-
ղեցիկ Կարլ-Մօրը, նրա հարադատ եղ-
բայրը, որը մարդկանց ոչ միայն նախա-
պաշարուած չէ համարում աղետութեան,
բարեկամութեան, մեղքաւորի սիրտ
զգացումներով և խցի դատաստանով, այլ
վրդուում է, կատարում, որ մարդիկ հե-
ռու են այդ մարդը իդէալներից և նա
իւր հօգու անդաբարութիւնը գտնում է
մարդկանցից հեռու ազնիւ աւաղակու-
թեան մէջ:
Պիտաւոր գերակատարներից պ. Սափ-
ագեանը (Փրանց-Մօր) իւր մտածած
խաղով և արտաքինով արդարաց-
եց մեր հաւատը. նա ներկայացրեց
մեզ դժբան և շարագործ Փրանցի բնա-
ւորութեան գլխաւոր գծերը, շատ տեղ
մինչև անգամ շատ յաջող, ինչպէս օրի-
նակ վերջին տեսարանի մէջ յուսահատու-
թեան դառնացանքների բոլորներին:
Սառն էր երբորդ տեսարանը, երբ Փրան-
ցը աշխատում էր տիրանալ Ամուլային:
Աչքի էր ընկնում և այն, որ պ. Սափա-
գեանը բառերը կրգում էր:
Պ. Արեւիանը շափաղանցութեան էր
հասցնում յուսահատութեան ձայնը և
շատ անգամ անտեղի բարբառութեան ա-
ղաղակների տակ կորում էին Կարլի
գեղեցիկ, մաքուր գեղացիները: Մինչ-
և անգամ այնտեղ, ուր Կարլը ծաղրի
ու հեղուկութեան հեղեղ է թափում կա-
թիլի պատրամաւորի գլխին, պ. Արե-
ւիանը յուսահատական այնպիսի երկէջ-

— Փաթման, Փաթման, գոչեց սուրթա-
նը նրա այդ նայուածքից տակի վախե-
ցած, քան վախեցել էր մի բոլոր ա-
ռաջ տեղի ունեցած երկնային սոսկալի
տեսարանից:
Փաթման կարծես ուշքի եկաւ. նա
մի ոտուումով նստեց և սարաւաճաբ
նայեց շուրջը:
— Ի՜նչ պատահեց, դու ողջ ես... Ո՛հ,
ես կարծեցի, թէ աշխարհս կործանուեց:
— Ի՜նչ աշխարհ կործանուել, ինչիւր ես
ասում:
— Հապա ի՜նչ եղաւ... մի բան պա-
տահեց, այն, անպատճառ, որովհետեւ ես
նուաղեցայ:
— Դու կայծակի հարուածից ու երկ-
նային գոռոցից վախեցայ. բայց թող
այդ. դու ինձ մի լաւ բան յիշեցրէր:
— Ի՜նչ լաւ բան...
— Դու նոյն անունը տուիր, որ ջրը-
հեղեղի ժամանակ հրեշտակի հրամանով
մի տապան շինեց և այդպիսով աղա-
ուցեցաւ մահից:
— Այն, կարծես... յիշում եմ:
— Այ, իդուր չէ, որ ես քեզ հրեշտակ
եմ կոչում... ո՞վ դիմէ, գոցեց աղջկայ
կերպարանը առած մի հրեշտակ ես գու,
որ Աստուած գրկել է քեզ՝ վրա հեղեղու
համար:
— Ո՛հ, Սուրթան, հրեշտակները հա-

նք ու շարժումներ էր անում, որ ինչ-
որ մի խեղճ արարած էր երեւում:
Միւս գիւրակատարներից իրենց փաթը
դերերը շատ լաւ տարան պ. պ. Ստե-
փանեան և Վրայը: Նրանց խաղից երե-
ւաց, որ, որքան էլ գերը փաթը լինի,
չնոյճ է հարկաւոր ընմի վրայ իրեն
կառավարելու: Պ. Ստեփանեանի խաղը
լաւ ապագայ է խոստանում նրան, եթէ
աշխատի: Վատ չէր պ. Յարութիւնեան-
ցը այդ ներկայացմանը:
Մի բան շատ ծանր տպաւորութիւն
էր թողնում ներկայացման ընթացքում
այդ այն էր, որ ամենախոշորաւոր և
լուրջ ըստներին, ուր հասկացող մար-
դու հօգին լցւում է աստուծոյ համար,
համակրութեամբ և կամ կարեկցութեամբ,
ներկայ եղող հասարակութիւնը կուշտ
կուշտ ծիծաղում էր: Այս հանգամանքը
շատ լաւ չափ է իմանալու թէ թատրոն
կենդանի որքան լուրմ ու հասկանում է ինչ
ձիւրերին, որի ամեն մի նախադասու-
թիւնը ըստնադակութիւն ունի: Եւ անհ
այս հասարակութիւնն է, որ անտեղի
և անկարգ ծափահարութիւններով երես-
է տալիս մեր այժմեան գերատաճաններին
այն աստիճան, որ նրանք վատահամում
են «Օտակ» էլ բնի գուրս բերել իրենց
ոյժերով:
Կատարելութեան ամենամեծ գրաւա-
կանները համեմատութիւնը և աստիճա-
նական դարգացումն է:
N.
ԹԱԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԱՆԷՔՍԵՆԴՐՈՎ, 20 յունուարի.
Մեր քաղաքում, կարելի է ասել, ամեն
ինչ գաղաթմ գրութեան մէջ է. առաջուայ
ուրախութիւնները, առաջուայ ոգեւորու-
թիւնները չկան: Ապրուստի ներդրու-
նը կաշխանիկ է հասարակութեան,
ստեղծել է նրա եռանդը: Մեր միակ
յոյն ու պատկերը, որ կենդանու-
թիւն, յաջողութիւն պէտք է այս մեր
թմրած քաղաքին, այդ երկաթուղին է,
որ սպասում ենք պատրաստ տեսնել
առաջիկայ 1896 թ-ի վերջերին մինչև
Ալեքսանդրապոլ, իսկ 1897-ի վերջերին
մինչև Կարս: Չնայելով ձմրան անյար-
մարութիւններին, ինչպէս Թիֆլիսի մօտ,
այնպէս և այստեղից 10 վերստի չափ
հեռաւորութիւն ունեցող Ջաջու գիւ-
ղում երկաթուղու կառուցման գործը
կատարելալ առաջ է տարւում: Ինչքան որ
չոգեկաւքի գաղլ ուրախալի է ամեն-
քին, այնքան էլ կարծես, մեր քաղաքա-
ցիներից շատ շատերն կարող է ան-
գործութեան և անյաջողութեան մատ-
նի: Վաճառականներին, արհեստաւոր-

րում չեն մտնում և...
— Սպասե՛ք, ինչու չէ. ինչ կայ այս-
տեղ անթնական:
— Այն, որ ես իմ մէջ հրեշտակային
ոչ մի գորութիւն չեմ գղում:
— Այն, որ սուրբ մարմնացեալ կա-
րող ես չգղով, բայց ի վերուստ քեզ
կրթկաղարուի և գու անգիտակցաբար
կանես այն, ինչ որ Աստուծոն հաճոյ է:
— Դու միշտ կատակ ես անում, բայց
չես նայում, որ աշխարհս կործանուած է:
— Ընդհակառակը իմ խօսքն էլ հենց
դաւ ժամին է, այդ երեսում յայտնուե-
ցաւ քո հրեշտակ լինելը:
— Ես ոչինչ չեմ հասկանում...
— Ես քեզ կըրտակացնեմ. համաշխա-
րաւային ջրհեղեղի ժամանակ Աստուծոն
հրամանով հրեշտակն իջաւ և, նոյն ներ-
կայանալով, տալց նրան, որ ջրհեղեղ
պիտի լինի և պատուիրեց, որ մի տա-
պան շինի ու իւրայինները մէջն առնե-
լով փակուի...
— Տեսո՞ւ:
— Ահա քանի օրէ, որ երկինք ու եր-
կինքը ջուր է կտրել, ծով ու ցամաք
զղղղում է, մեր իմաստուն գրքացիներն
էլ ասում են, որ աշխարհս պիտի կոր-
ծանուի, ջրհեղեղ պիտի լինի: Այդ գու
էլ լսել ես:

ներին մեծ դարկ կրտայ երկաթուղու
գիծը. առաջինների աւետարար կրդա-
դարի, քանի որ մի 100—500 բուրլու
ապրանք առնողը 5—10 ռ. էլ ճանա-
պարհածախս կրտայ, ինքը կըգնայ Թիֆ-
լիսից կըրել: Այդպէս էլ արհեստա-
ւորները չեն կարող իրենց ապրանքը
սաղացնել, կոշիկ, շորեր, կահկարասիք,
ամեն ինչ կըթափուի այստեղ Թիֆլի-
սից:
Մեր ձիւրակի գիւղացիները, որ սու-
րբիւ էին Աղստաֆա կայարանից կամ
Թիֆլիսից պուրը 15—25—40 կոպէկով
ապրանք բերել 5—7—10 օրուայ մէջ,
բոլորովին կաղաւթուեան այդ տանջան-
քից: Կարսի և Ախալքալաքի վիճակնե-
րում գտնուող բազմաթիւ դուխաբոր և
մայական ֆուրգոնի գիւղացիք, որոնք
ուրիշ ոչ մի գործի սովոր չեն, բոլոր-
ովին պիտի մնան անաշխատանք. ի՞նչ
չսկսեն հողագործութիւն: Երկաթու-
ղու գծի մեր քաղաքով անցկացնելը մի-
այն ակնյայտի օգուտ կըրեր կեն-
սական մթերքներ ծախող վաճա-
ռականներին, հիւրանոցներին, քաղա-
քի մէջ բանելու և մինչև երկաթուղու
կայարան գնալու համար կառքերին,
ֆուրգոններին, և այլն:
Միայն տնտեսական յեղափոխութիւ-
նը չէ որ ձգում է երկաթուղին. ժո-
ղովրդի կեանքի մէջ էլ մեծ փոփոխու-
թիւններ կըլինին: Միքանի նոր բա-
րեփոխութիւնների հետ, հասարակու-
թիւնը կենթարկուի շատ վնասակար
ու քանդող սովորութիւններին: Ընայլու-
թեան դռները կըբացուին, և այժմեան
օրական 25—50 կոպէկով ապրող ու
բաւականացող բնտանիքը կըմտաւոր
սակաւակեցաւ ապրուստը. այն ժամա-
նակի 1—2 ռ. է հարկաւոր օրական
ծախսերի համար: Գնեստական ամեն մի
մթերք կըթանկանայ, կըթանկանան և
բնակարաններն ու խանութները:
Մի խօսքով, մնաս բարեւ, ձիւրակի
նահագնական պարզ ու համեստ
կեանք:
Վ. Ս.
ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ
ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԹԻՐԻՔԻՆԵՐ
ԳՈՐԾԵՐԻ ՄԱՍԻՆ
«Kölnische Zeitung»-ը հաղորդում
է, որ ռեզիդենտի շատեր սկսել են
փախչել Եւրոպայի միջերկր զանաւոր-
ութեան պատճառով, որը ողմ է սպառ-
նում:
— Այն, այն, ես էլ... և երկիւղից մեռ-
նում եմ:
— Բայց հենց այդ ժամանակ դու ինձ
յիշեցնում ես, որ նոյր մեզինց հարուստ
չէր, այլինքն, որքան ես հասկանում եմ
այժմ, ուղում էլի ասել, որ ջրհեղեղի
ժամանակ նոյր տապանի մէջ մտնելով
ազատուեցաւ, սուրմն մենք էլ կարող
ենք աւելի լաւ տապան շինել և ազա-
տուել ջրհեղեղից:
— Ա՛յտ, այժմ յիշում եմ, հենց այդ
էի ուղում տեսել:
— Տեսո՞ւ, նոյնն ասողը Աստուծոյ
հրեշտակն էր, իսկ ինձ ասողը գու ես,
որքան գու էլ գուցէ երկինքից իջած հրեշ-
տակ ես, որ վերին կամքով թիւաղրում
ես ինձ: Ես կըկատարեմ քո խօսքը:
Եւ սուրթանը վարպետներ կանչելով
խալապէս սկսեց մի մեծ տապան կա-
ռուցանել: Բայց հազիւ թէ վարպետնե-
րը գործի էին ձեռնարկել, երբ քամի
զաղարեց և միքանի ժամից յետոյ,
պարզ երկինքի վրայ սկսեց փայլել կեն-
սատու արեւը, մահուան երկուրդով պա-
շարուած բնակիչների սրտերը կրկին
կեանքի քաղցր յոյսեր ներշնչելով:
(Գրաբանակալի)
Գ. Պիտի: MARS

